

käna kvinnornas rättsliga ställning i 1600-talets Finland. Jan Sundin har använt sig av Ylikangas' och Jukka Kekkonens undersökningar, men det finns även andra undersökningar och statistiskt material om brottsstrukturen i Finland under 1500-, 1600- och 1800-talen.

Att man i Sverige relativt sällan använder sig av undersökningar som utkommit i Finland beror givetvis på språkmuren: få svenska historiker behärskar finska. De undersökningar som publiceras i Finland innehåller emellertid ofta ett sammandrag på något internationellt språk och att lära sig de grundläggande termerna i anslutning till brottsstrukturen kräver inte särskilt stora kunskaper i finska. I Finland borde man å andra sidan tänka på vilket språk undersökningarna publiceras på, ty de forskare i Finland och Sverige som undersöker agrarsamhällets brotts- och rättshistoria befinner sig med tanke på källmaterialet ofta i en bättre ställning än sina europeiska kolleger. Material som på andra ställen har förstörts finns bevarat i Finland, och Sverige.

Jan Sundins undersökning innehåller ett omfattande nytt kvantitativt material samt intressanta idéer om rätts- och brottshistorien som säkert kommer att utvecklas av den kommande forskningen. Till undersökningens starka sidor hör även de internationella jämförelserna. Från finländsk synpunkt är det också viktigt att han har undersökt både stadssamhällen och landsbygd, ty i Finland saknas undersökningar om brottsligheten i städer nästan helt.

Seppo Aalto

Den ryska standardbiografin över Peter den Store

N. I. Pavlenko, *Petr Velikij*. Mysli. 592 s. Moskva 1990.

Peter den Store torde vara den ryske härskare som starkast påverkade Sveriges historiska öden och indirekt också Finlands, fastän i mindre grad än hans senare efterträdare Alexander I. Dessutom är Peter den ryska tsar som både under sin livstid och efteråt, fram till våra dagar, starkast uppmärksammas i väst. Således finns det på svenska flera skildringar av Peters liv och verk, mest översatta, inte minst från ryska (Tarle, Porfir'ev). På 1980-talet utkom på svenska biografier över det ryska kejsarrikets grund-

läggare av amerikanen Massie (1980, cirka 900 s.) och fransmannen Troyat. Den västliga historievetenskapens intresse för tsaren har varit så stort, att det nuförtiden även finns *historiografiska* verk om hans reformer (dansen Hans Bagger 1979), om hans ryska image, den vetenskapliga publicistiska (rysk-amerikanen Rjasanovsky 1985) och konst-litterära (polsk-amerikanskan Gasierowska 1979).

Både Bagger och Rjasanovsky (p. 299–302) hänvisar till Moskvaprofessorn Nikolaj Pavlenkos Peter-biografi från sjuttioalet, två gånger utgiven i den populära och eftersökta serien "Žizn' zamečatel'nyh ljudej". Författaren, (som egentligen är ekonomhistoriker och numera emeriterad) är idag den bästa kännaren av Peters liv och tid; även hans biografier över Peter den Stores "fågelungar" med Aleksander Men'sikov i spetsen får beröm. Därför finns det flera skäl att uppmärksamma författarens nya Peter-biografi: verket utgör en vetenskaplig biografi, är betydligt större än Pavlenkos föregående bok, innefattar polemik med författarens kolleger och är försedd med en mycket utförlig notapparat. Vidare uppvisar den vissa drag, vilka torde vara typiska för den äldre generationen av sovjetryska historieforskare under perestrojkans Sturm- und Drangtider, den markerar så att säga den historiografiska revisionens inriktning och gränser. Sist men inte minst är boken fri från den förut oundvikliga förhandscensuren. Äntligen skriver sovjethistorikern vad han verkligen menar!

Först något om verkets källunderlag. Pavlenko har sysselsatt sig med epoken och framför allt med dess ekonomi under hela sitt långa arbetsliv. Han behöver inte belägga vartenda påstående med noter. Ändå visar notapparatens, att författaren flitigt har utnyttjat det mesta av det tryckta ryskspråkiga materialet (utom Lotman-skolans semiotiska Peter-studier), vissa handlingar i moskvaarkiv, men ingen källa och bara två bearbetningar på *främmande* språk, inkl. den grundläggande västtyska Peter-biografen av R. Witttram (1964). Skrifter utgivna före 1917 års revolution dominerar i litteraturförteckningen och vittnar om forna ryska historikers produktivitet: utgivningen av Peters papper, som påbörjades under förra seklet, har under sovjettiden bara nått fram till året 1712. Mest beklagligt är, att Pavlenko ignorerar både de ovan nämnda *nyare* historiografiska översiktsverken och till och med vissa ryskspråkiga (Kan 1959, Vosgrin 1981, Bagger på ryska 1985). De svenska finansernas historia av ryssen Berendts' (1890), Stilles krigshistoriska studie från seklets början och t.o.m. Fryxells *Berättelser* är aktuell forskning för Pavlenko. Han torde inte ha en aning om t.ex. Hattons Karl XII-biografi, om Michael Roberts studier om stormaktstiden, om Villius', Baggers, Claes Petersons, Peter Englund's forskningar. I detta hänseende delar och t.o.m. tillspetsar boken den äldre sovjetiska Rysslandsforskningens inskränkthet: den yngre generationens utåtvända inställning och språkliga överlägsenhet framgår av V. Vosgrins *Rossija i evropejskie strany v gody Severnoj vojny* 1986 samt P. Krotov's artikel om skapandet av den ryska linjeskeppsflottan under Peter

(*Istoritjeskie zapiski* 116, 1988). För övrigt saknar boken både förord och avslutning – författaren har därmed undvikit ett ingående ställningstagande till det petrinska reformverkets förutsättningar och senare öde. Ämnets avgränsning skiljer boken från Ključevskijs klassiska föreläsningar (översatta både till engelska och tyska) och från Wittrams tungvägande *Peter im Seiner Zeit*. Den ryska forskningen utnyttjas som sagt flitigt, men får ingen allmän utvärdering annat än genom förtigande: sovjetiska forskare, vilka författaren tycker illa om, ignoreras helt enkelt: T. Krylova, de i Finland bäst kända G. Nekrasov och I. Šjaskolskij, bland åttiotalets författare den nyligen avlidne N. Molčanov – en begåvad expert på 1900-talshistoria, som 1984 utgav en välskriven kompilorisk *Diplomatija Petra I* (1984) i Massies stil.

I motsats till både Molčanov, Massie och den notoriskt produktive Troyat är Pavlenko som sagt expert på tsarens liv och tid. Han struntar i breda övergripande beskrivningar, i spännande avvikelser, han anstränger sig knappast att underlätta ämnets förståelse för en lekman. Han använder genomgående 1700-talets geografiska beteckningar, civila och militära titlar utan att förklara dem, citerar ryska primärkällor i nästan ursprungligt skick. Pavlenkos styrka ligger i hans förtrogenhet med de ryska primärkällorna och därför i omdömenas självständighet, i framställningens levande, konkreta och engagerade karaktär, inte minst i träffsäkra personliga karakteristiker av tsarens ryska samtida. Pavlenkos polemik är saklig, men godtycklig, gäller vissa konkreta frågor, men förbigår andra måhända viktigare. Hans inställning är oftast skeptisk, missstrogen, tillnyktrande. Mycket sämre lyckas författaren med att framställa den utländska miljön, att undvika sakfel med hänsyn till Västeuropas geografi o.s.v., att på rätt sätt presentera tsarens västliga partner och motståndare (Karl XII, Stanislaus I). Här bara ett par exempel: det karolinska kanslikollegiets ombudsråd tolkas av Pavlenko som justitieombudsman – en skapelse av regeringsformen 1809 (s. 467 – jmf. Claes Peterson, *Peter the Great's Administrative and Judicial Reforms*, Stockholm 1979, p. 384). Tsarens agenter lyckades 1718 att föra ut en antik Venus-staty från Rom i utbyte mot att "St. Birgittas relikier överlämnades åt Vatikan" (? s. 529).

Verkets uppbyggnad verkar för ostrukturerad i jämförelse med både Ključevskijs föreläsningar, Wittrams dubbelband och Massies bestseller. På "Barndom och ungdom" följer "Azovfälttåget" och "Den stora ambassaden". Därefter beskrivas "De första reformerna" och "Den nordiska alliansens tillkomst". Följande sex kapitel – c:a 200 sidor – handlar om Det stora nordiska kriget till och med Poltava ("Narva" – "Krigets börda" – "I väntan på invasionen" – "Lesnajaslaget" – "Mazepas förräderi" – "Poltava"). Sedan följer "Tragedin vid Prutfloden", "Värjan och pennan" (d.v.s. militära och civila aktiviteter), "Familje- och trontragedin" (arvprinsens affär), "Krigets triumfala avslutning", "Den ryska byråkratiens ursprung", "Det allmänna goda" (tsarens ideologi), "Sankt Petersburg" samt "Livets sista år".

Det rikt illustrerade verkets omslag smyckas betecknande nog av dubbelörnen. Både citat och hänvisningar till marxismens grundläggare och sympatyttringar med det arbetande folket, med massorna framträder knappast i den Peterbiografi från den gorbatjovska glasnost'-tiden. Äldre historikers uttryck "den upproriska pöbeln" är åter i bruk (s. 187). Kriteriet för en bedömning är snarare en historisk handlings syfte – för eller emot europeisering – än klasskaraktär – adeln eller bönderna, tsaren eller folkets massa. Likaså tonas den sociala innebörden av Peters politik ned: både hans föremåls omsorg om och skydd av köpmannaståndet – mot den ekonomiska materialisten P o k r o v s k i j – och tsarens adelsvänlighet – mot den gängse meningen inom senare sovjetisk forskning. Statens "allmänna väl" – den mogna Peters högsta mål – belastade även adeln med nya tunga skyldigheter.

Författaren är som sagt snarare böjd för en nedsättande värdering av det historiska Rysslands nivå och prestationer: här anknyter han mera till Solov'ev, Miljukov och Pokrovskij än till sina sovjetiska kolleger. Om Rysslands 1600-tal menar Pavlenko, att landets efterblivenhet snarare tilltog än avtog (s. 40). Måttfullheten behåller förf. även vid värderingen av sin älskade hjälte: tsarens laster och fel, hans fysiska lyten (inkl. den sista sjukdomen – uremin), kulturella brister och sociala inskränkthet, ståndskonservatism varken förskönas eller förtigs. Flera gånger uppmärksammas Peters grymhet, besatthet av drakoniska straff, hans personliga deltagande i förhör under tortyr (även den egna sonens – s. 406) och i avrättningar, hans besatthet med småsaker.

En svaghet förenar ändå Pavlenko med den stalinska och efterstalinska Rysslandshistorien, t.ex. med både den store Tarle och våra samtida Nekrasov och Šjaskolskij: moralkriterier gäller vid bedömningen av tsarens motståndare, men kastas åt sidan när det handlar om Peters egna aktioner. Således lovprisas det sluga ryska sövandet av svenskarnas vaksamhet under förberedelserna för den nordiska alliansen, men inga starka ord sparas när det gäller "Judas Mazepas" hemliga brytning med tsaren. Pavlenkos storryska avsky för den ukrainska nationalismen framträder här mycket tydligt. Både på slagfältet och vid förhandlingsbordet tar författaren tsarens parti så blint, att den andra sidans egennytta och opålitlighet framträder mycket starkare än ryssarnas. Trolösa och lömska är samtliga potentater utom Peter och hans företrädare; Karl XII är krigisk, inställd främst på krigföring, men inte Peter som för krig nästan mot sin vilja (ss. 146–147, 171, 200 o.a.).

Ändå frågar man sig, varför inte bara en rysk patriot som Pavlenko, men också Voltaire, Wittram och Massie tävlar med varandra i begeistring för Peter och tar Rysslands parti mot Sverige. Karl XII:s stat var dock mycket mer civiliserad än till och med Peters reformerade rike. Saken förklaras av den objektiva innebörden av respektiva krigsföring. En eventuell seger för Karl XII skulle ha förevigat Rysslands, det vill säga Europas östra hälfts halvasiatiska tillstånd och historiska eftersläpning. Tvärtom främjades Euro-

pas framsteg av Peters seger utan att den hämmade Sveriges (och inte minst Finlands) samhällsutveckling under den efterföljande frihetstiden. Därför sammanfaller Pavlenkos höga uppskattning av Peters reformverk med den dominerande ståndpunkten bland västliga historiker. Tsaren påbörjade Rysslands europeisering, förvandlade riket till en europeisk stormakt med en reguljär armé, en modern örlogsflotta och en unificerad och hierarkisk byråkrati. Först under Peter blev den ryska halvasiatiska despotin ett absolutistiskt envælde. Betecknande nog är Pavlenko helt främmande för den anti-petrinska strömkantringen (som framhävt den petrinska totalitarismens likhet med både stalinism och hitlerism!), vilken utmärker t.ex. hans yngre kollega V. Vosgrins historiska publicistik (se V. Vosgrin. *Norden i russisk historie*, Oslo 1991, s. 10, skriftserien *Norden i Europa*).

Pavlenkos digra bok kröner på sätt och vis hans forskning om Peter den Stores tid. Boken inleder förhoppningsvis en rad tsarbiografier. Det saknas fortfarande moderna ryska vetenskapliga livsskildringar om t.ex. Katarina II, Alexander I och II. Ändå, kan man, att döma av Pavlenkos livsverk, knappast vänta sig att äldre ryska forskare skall revidera sina historiska åsikter, snarare en uppriktigare och friare framställning av dessa samt en allt bättre täckning av ämnen och företeelser som tidigare undveks.

Aleksander Kan

Gustaviansk förvaltningshistoria

Peter Nordström, *Reformer och rationalisering. Kung, råd och förvaltning under tidig gustaviansk tid, 1772–1778*. Acta universitatis stockholmiensis, Stockholm studies in history 44. 229 s. Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1991.

Under 1980-talet bedrevs en relativt aktiv forskning rörande svenskt 1700-tal med stark betoning särskilt på frihetstiden. Peter Nordström har sålunda i sin doktorsavhandling om den gustavianska epokens statliga förvaltning fördjupat sig företeelser, vars historiska betydelse fram till våra dagar har färgats av C. T. Odhners över hundra år gamla verk *Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering* (del I utkom 1885).

Författarens syfte har varit att skapa en helhetsbild av ärendenas behandling inom rikets centrala förvaltning från 1772 års statskupp fram till 1778 års riksdag. Han har utrett förvaltningens organisation, arbetsprocesser och